

Pospíšil, Ivo

Utopičnost a hlubinnost literární vědy : (meditace in margine projektu Dionýze Ďurišína)

Opera Slavica. 1993, vol. 3, iss. 1, pp. 44-47

ISSN 1211-7676 (print); ISSN 2336-4459 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/116330>

Access Date: 24. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

optimismem a ušlechtilým patosem. Tyto realistické verše, rozšiřované v domácím podzemí, daleko více odpovídají Ogarjovově průbojně publicistice i jeho dosud aktuálnímu odkazu literárně kritickému. Tvoří přechod mezi romanticky vznícenými výzvami děkabristů a střízlivější občanskou poezií N. A. Někrasova a jeho školy (*Krčma, Cesta, Arestant, poema Humor*). Autobiograficky zahleděný elegik zde ustupuje básníkovi nadosobní víry v lepší budoucnost Ruska: "Já věřím v naše spasení, /já věřím v chvíli osudovou / v lid, jenž má vládnout na Zemi, / v naši příští mládež novou. // Věřím - už svobody zní zpěv, / už spása ne tak daleká je, / posvátná naše korouhev - "Země a volnost" v rukou vlaje".

Vlastenecký básník a statečný revolucionář Nikolaj Platonovič Ogarjov sehrál důstojnou roli v rozvoji pokrokového společenského vědomí Ruska. Plným právem mohl proto Gercen napsat: "Tak jsme, Ogarjove, vstupovali ruku v ruce společně do života! Šli jsme nebojácně a hrdě... Cesta, kterou jsme si vybrali, nebyla lehká, nikdy jsme z ní nesešli, šli jsme poranění, šli jsme a nikdo nás nepředhonil".

Jarmila Krystýnková

UTOPIČNOST A HLUBINNOST LITERÁRNÍ VĚDY

(Meditace in margine projektu Dionýze Ďurišina)

Roku 1992 vyšel na Slovensku již 4. díl publikace kolektivu Dionýze Ďurišina *Osobitné medziliterárne spoločenstvá* (Ústav svetovej literatúry SAV, Bratislava 1992, slovensko-francouzská verze, 314 stran slovensky, 148 stran rozsáhlých francouzských souhrnů). Každý takový projekt ve mně vzbuzuje úctu a obdiv. Směřuje totiž k vytvoření světové literatury na bázi Ďurišinových koncepcí tzv. meziliterárních společenství. Pamatujeme si D. Ďurišina jako autora hlubokých komparatistických studií z dějin a teorie srovnávací literární vědy. V teorii tak již od 60. let vytvářel svou vlastní koncepci a současně uviděl velký problém: neustálé srovnávání všeho se vším, podpořené ještě tzv. typologií, která již mohla zcela odhlédnout od genetických a historických spojů, vyvolalo potřebu najít nové metodologické východisko. Slovenští komparatisté, zabývající se především slovenskou literaturou, si nemohli neuvědomit problematičnost kategorie vlivu, zejména ve vztahu tzv. malých a velkých literatur. Proto v diskusi, která se odehrávala na stránkách *Slavica Slovaca*, nahradili jednosměrnost impulsu, který představoval "vliv", komunikativní dvojici *působení - vstřícný pohyb recepčního prostředí (ústreťový pohyb)*. To jim umožnilo předpokládat (a zcela přirozeně) aktivitu přijímajícího prostředí tzv. malých literatur. Od pojetí biliterárnosti a polyliterárnosti byl již krok k meziliterár-

nim společenstvím, neboť právě ona představují milieu, kde lze vyzkoušet komparatistické postupy na vícejazyčném a polykulturním materiálu. Čtvrtý svazek již směřuje ke světové literatuře v tom smyslu, jak to kdysi navrhla I. G. Něupokojevová v knize o koncipování dějin světové literatury (*Istorija vse-mirnoj literatury*, Moskva 1976). Nejde tedy o pouhý souhrn "nejlepších" literárních děl, ale o systémový a komplexní (jak říká Něupokojevová "sistemnyj i celostnyj") přístup. Ďurišin rozlišuje v úvodní metodologické stati tři koncepce dějin světové literatury: aditivní, hodnotové a literárněhistorické. Na svazku participovali literární vědci z Ruska a Slovenska. Snad v tom by bylo možné spatřovat určitou slabinu, zvláště pokud jde o materiál: ruští literární vědci, pišící o cizích literárních prostředích, kde se vytvářejí ona "meziliterární společenství", využívají někdy zcela výlučně ruskou odbornou literaturu a jen zřídka a spíše okrajové jinou (zejména anglosaskou, francouzskou apod.), které by mohly o kulturní situaci společenství vypovídat bezprostředněji. To nicméně nijak nezníží úroveň řady statí, které jsou misty pronikavé.

Například I. D. Nikiforovová zkoumá společenství tropické Afriky, A. G. Čeremin literaturu Jihoafrické republiky, J. A. Riauzovová analyzuje vývojovou dynamiku portugalofonních afrických literatur, zatímco N. D. Lachovská se zabývá přibližně tímtež ve frankofonních románech tropické Afriky. Zvláštními případy jsou kontexty národních literatur. N. S. Nadjarnychová nachází meziliterární společenství v ruském areálu, X. Čelnarová (Bratislava) píše o tureckých vlivech v Evropě, L. Vajdová o byzantsko-slovanském společenství, jini zkoumají pražskou německou literaturu, švýcarskou situaci, kanadskou literaturu, hispanoamerické meziliterární společenství apod. Nejprínosnější z hlediska Ďurišinovy koncepce jsou články o Kanadě (J. Grmela, Prešov), o angloamerické kritice (J. A. Azarov, Moskva) a o Švýcarsku (V. D. Sedeľnik, Moskva). Mnohé studie vznikaly před rokem 1989 a přinesly pozoruhodné aktuální informace i varování, jako by byly napsány na objednávku. Mají tedy hodnotu vnitřní, úzce vědeckou, literárněvědnou, komparatistickou, současně však přesahují svou vymezenou oblast a pronikají do kultury jako takové, do společenských vztahů, do politiky. Jejich největším přínosem je zkoumání nacionálního fenoménu (jemného předeva jazyka, kultury, mentality, dějin, genetické paměti). Snad by v těchto studiích našli inspiraci i politikové, kterých se tyto problémy profesionálně týkají. V řadě článků jako by byl už předpovězen problém bývalé Jugoslávie, Balkánu jako takového, islámu i střední Evropy a Kanady nebo - v menší míře - Švýcarska, nemluvě o Africe a Jižní Americe. Dějiny kultury, vztahy a vzájemné působení leccos napověděly.

Projekt světové literatury je jistě impozantní a publikované studie jsou jakousi "přípravnou" této olbrímí práce. Vidím v tom jistou utopičnost literární vědy. Dnes je zvykem používat slovo "utopie" spíše pejorativně a dávat přednost pragmatismu a tzv. strizlivosti. Současně si však neuvědomujeme, že "neutilitární" studium těchto zákonitostí, tedy zákonitostí meziliterárních společenství, je cenné samo o sobě,

i když dějiny světové literatury jako takové nevzniknou. Z Ďurišínova projektu vyzařuje sebedůvěra a jistota vlastní cesty, která je pevná. Tento "badatelský klid" je *conditio sine qua non* každé vědecké práce a práce literárněvědné zvláště. Literární věda - ostatně jako každá věda - má svůj vlastní řád, který souvisí se světem, společností, ale současně je autonomní: jen tak se totiž může stát plnoprávnou součástí kultury a myšlení v pravém slova smyslu. Hodnotová měřítká jsou důležitá, ale jsou - na druhé straně - historicky proměnlivá, nepevná, zatímco poetologická funkce literatury, tedy to, čím to či ono dílo nebo ta či ona národní literatura přispívá k vytvoření řádu umění, jeho nástrojů a mechanismů, je stálá a je testována desetiletími a staletími bytí literatury. Zvláště v hodnotové rozkolísaných dobách je dobré si to uvědomit. Ve slavistice jsme svědky jistě v mnoha směrech nutného tzv. přehodnocování: jak např. Stalinova smrt "poškodila" to nebo ono literární dílo, které bylo pokládáno za vrcholné? Byla vůbec "sovětská literatura"?, obstojí autoři, jako M. Šolochov nebo A. Tolstoj? Mezi rusisty se ozývají hlasy, že nyní - na sklonku tisíciletí - máme vlastně před sebou zcela jinou ruskou literaturu než ještě před čtyřmi nebo pěti lety. Lze s tím částečně souhlasit, lze přivítat, že se do literatury již definitivně vrátili autoři, kteří z ní byli "vyobcováni" z mimouměleckých důvodů. Dějiny literatury však netvoří literární historie, ta je pouze modeluje a interpretuje: literární historikové, stejně jako umělci, pracují sub specie aeternitatis, sice v tlacích a vlastních pochybách a omylech, často v metodologické izolaci, ale vždy s vědomím neukončitelnosti a v tomto smyslu věčnosti svého "materiálu". Nejsou mi nesympatické analogie přírodních a humanitních věd, i když byly mnohokrát kritizovány například z pozic formálních škol a strukturalismu (R. Wellek): takto bychom mohli s literaturou zacházet jako s přírodním materiálem, který sice má svou hodnotu, ale ta je nám známa jen v její historicky vymezené, nikoli "absolutní", svrchované, "věčné" podobě. Takto uvažoval M. Bachtin, když psal o hodnotách, které se odhalí až v proudu času, a my nikdy nevíme, které to budou zítra a pozítří. Každý význam vložený do literatury, tedy do onoho poetologického řetězce, bude mít, jak říká, ve "velkém čase" svůj "svátek vzkříšení". I naše hodnocení a přehodnocování vstupuje do tohoto procesu, ale není sto jej zásadně ovlivnit: jako spodní proud fungují zákonitosti, které - stejně jako zákonitosti vesmíru - nelze v jejich totalitě odhalit. Krátkodeché koncepcce, stejně jako krátkodeché a urputné přehodnocování, se nevyplácí: je tu vždy nebezpečí, že se něco napraví, ale také něco znovu odsune, něco se zvětčí a něco zmenší. Literární věda je podle dekonstruktivistů jakožto postmodernistů hrou s významy, jímž kritik - pro potěchu společnosti - přífkne nakonec nějaký význam. Je jí tedy vlastní i módnost a "hra na módnost", snaha "být v obraze" nebo, jak říkají Rusové, "v kurse děla". Přitom se na běhu samotné literatury mnoho nezmenší, stejně jako při onom havličkovském plivání do moře, které se stejně nezpění. V tomto smyslu nabývá stále většího významu názorová tolerance a solidarita v jednotlivých obo-

rech, uvědomění si vlastní pozice v proudu času. Literární věda - stejně jako celá literatura - je součástí kulturního pohybu. Klid, vlastní koncepce, "utopičnost" a hermeneutické "rozumění" ji umožní komunikovat s literaturou dokonaleji, než neklid a vědomí nezbytnosti nepromyšlených posunů. Hodnoty se prověřují časem, stejně jako hodnoty samotné literární vědy. A nikdy nevíme, zda dnes zasutý prvek nebude zítra znovu vy-zvednut ze zapomnění.

Práce Ďurišínova týmu má tuto nezbytnou "klidovou polohu", která připouští větvenost oboru, společný jmenovatel, ale současně různost výkladu nepodléhající módnosti u vědomí dlouhého života, který literatura za sebou a snad i před sebou má: vedle sebe tak mohou existovat jak pražská, tak slovenská nebo francouzská komparatistika, polský žurnál Zagadnienia rodzajów literackich i americký Genre, koncepce Světa literatury, stejně jako pojetí, které mají Opera Slavica apod. Nikdo přitom neví, jak se ta která koncepce v budoucnu uplatní, jak bude přijímána, každý však do ni vložil určité úsilí. K této úvaze mě inspirovala práce Ďurišínova kolektivu, která - podle mého názoru - ztělesňuje jak vědomí "věčnosti", tak nutnou míru utopičnosti a hlubinnosti, která je vědě a zejména vědě o slovesnosti vlastní. Hic Rhodus hic salta.

Ivo Pospíšil

300 ЛЕТ ЛИЦЕВОГО БУКВАРЯ КАРИОНА ИСТОМИНА

К концу 17 века в России возрос уровень грамотности, увеличился спрос на книги. Появился интерес к вопросам воспитания, больше стало учебников для обучения детей грамоте. Если раньше начальное обучение грамоте велось всего по Псалтыри, то с конца 17 века стали использовать буквари. Их состав был определен ещё Иваном Федоровым.

Новый период в истории русского рукописного и печатного учебника открыл Лицевой букварь Карiona Истомина - первый русский иллюстрированный букварь для детей. Факсимильное воспроизведение Лицевого букваря было издано - по экземпляру хранящемуся в Государственной Публичной библиотеке М. Е. Салтыкова-Щедрина - в издательстве Аврора в Ленинграде (1981 год).

Его автор, Карион Истомин (годы рождения и смерти точно не известны) - один из самых просвещенных людей своего времени. Иеромонах, он в 1679 году приходит в Москву и становится справщиком Печатного двора. Кроме исправления книг и их подготовки к печати, он писал приветствия, эпитафии и трактаты. Он известен как педагог, поэт, публицист, переводчик, составитель учебной литературы. Карион Истомин - один из тех, кто хлопотал и неоднократно обращался к властям с просьбами открыть в России высшее учебное заведение. Уже с конца 1670-ых годов его имя появляется среди служащих московского Печатного двора, где